

УДК 371.322:37.013.77

*Аліна Бугра
Олександр Коновал
Тетяна Туркот*

МЕТОДИКО-ПРАКСІОЛОГІЧНІ ПІДХОДИ ДО ОРГАНІЗАЦІЇ САМООСВІТНЬОЇ ДІЯЛЬНОСТІ СУБ'ЄКТІВ НАВЧАННЯ В СИСТЕМІ ВИЩОЇ ТА ПІСЛЯДИПЛОМНОЇ ОСВІТИ

У статті здійснено аналіз змісту методико-праксіологічних (компетентнісного, особистісно-діяльнісного, особистісно-орієнтованого, акмеологічного, ресурсного та рефлексивного) підходів до організації самоосвітньої діяльності суб'єктів навчання, обґрунтовано необхідність їх реалізації в сучасному освітньо-інформаційному середовищі вищих навчальних закладів та закладів післядипломної освіти.

Ключові слова: вища освіта, компетентнісний підхід, особистісно-діяльнісний підхід, особистісно-орієнтований підхід, післядипломна освіта, ресурсний підхід, рефлексивний підхід, управління, організація.

Бугра А., Коновал А., Туркот Т. Методико-праксіологические подходы к организации самообразовательной деятельности субъектов обучения в системе высшего и последипломного образования.

В статье осуществлен анализ методико-праксіологических (компетентностного, личностно-деятельностного, личностно-ориентированного, акмеологического, ресурсного и рефлексивного) подходов к организации самообразовательной деятельности субъектов обучения, обоснована необходимость их реализации в современной образовательно-информационной среде высших учебных заведений и заведений последипломного образования.

Ключевые слова: высшее образование, компетентностный подход, личностно-деятельностный подход, личностно-ориентированный подход, последипломное образование, ресурсный подход, рефлексивный подход, управление, организация.

Одним із напрямів реформування вищої школи та системи післядипломної освіти в Україні, що має сприяти поліпшенню якості підготовки вчителів, є пошук шляхів удосконалення професійно-педагогічної діяльності в галузі самоосвіти. Наразі на підґрунті нової стратегічної програми європейської співпраці в галузі освіти і навчання «Освіта і навчання – 2020» в нашій державі започатковано реалізацію «Національної стратегії розвитку освіти на період до 2021 року», яка пріоритетним визначає підвищення якості навчання, зокрема, організацію та управління самостійною навчально-пізнавальною діяльністю студентів вищих навчальних закладів [1], забезпечення наступності щодо реалізації цих процесів у системі післядипломної педагогічної освіти.

У сучасній андрагогіці та дидактиці вищої школи ця проблема набула особливої *актуальності* у зв'язку з потребою підготовки вчителів нової формації до реалізації європейської концепції «навчання протягом усього життя» як необхідної умови самоосвіти, самоорганізації та творчої життєдіяльності [7]. Зауваживши, що самостійна навчальна діяльність – це складний динамічний, багатоаспектний процес, оскільки умови, в яких він відбувається, постійно змінюються, ми вважаємо, що цей феномен потребує детального дослідження, теоретичного осмислення та наукового обґрунтування концептуальних підходів до його організації з перспективою подальшого цілеспрямованого й поступового впровадження результатів наукових пошуків у реальну педагогічну практику.

Саме тому *метою статті* окреслено висвітлення дидактичної сутності нових методико-практикологічних (компетентнісного, особистісно-діяльнісного, особистісно-орієнтованого, ресурсного, акмеологічного та рефлексивного) підходів до організації та управління самоосвітньою діяльністю суб'єктів навчання в умовах сучасного інформаційно-освітнього середовища.

При обґрунтуванні змісту цих підходів та необхідності їх використання в педагогічній практиці цінними для нас виявилися наукові доробки А. Губи [3], Н. Кічук [6], О. Малихіна [8],

А. Рахімова [9], В. Шарко [11]. Авторами доведено, що в процесі підготовки сучасного педагога необхідно змінювати ставлення до самостійності студента: він має діяти самостійно не лише після отримання завдання, а й у процесі пошуку інформації, під час осмислення лекційного матеріалу, у виявленні й формулюванні як пізнавальної, так і професійної проблеми, її розв'язанні.

Верхівкою ж розвитку студента як суб'єкта навчально-пізнавальної діяльності є його самоосвітня діяльність, яка не є тотожною ні навчальній діяльності за участю викладача, ні самостійній роботі. Самостійна робота є тією основою, що забезпечує самоосвіту майбутнього фахівця як компонент становлення творчої особистості, а самоосвіта відноситься до базових компетентностей у сучасній моделі європейської освіти [7]. Оволодіння вміннями самостійної роботи є підґрунтям реалізації принципу наступності у вищівському навчанні та в системі післядипломної освіти.

Пропоновані методико-практикологічні підходи до організації та управління самоосвітньою діяльністю своєю основою мають гуманістичну парадигму навчання, збагачену ідеями гуманістичної психології (Карл Роджерс, Артур Комбс, Абрахам Маслоу, Лоуренс Колберг та ін.). Ці науковці обґрунтували необхідність організації навчання як індивідуалізованої діяльності, метою якої є виявлення «внутрішньої субстанції людини».

На їх думку, особливим чинником у забезпеченні ефективності самостійної роботи особистості є її здібності до самоорганізації та самоактуалізації. О. Малихін, детально обґрунтовуючи систему принципів організації самостійної роботи студентів (СРС), також наголошує на тому, що принцип гуманізації та гуманітаризації має посідати одне з провідних місць у цій системі [8, с. 56].

При побудові нової моделі організації самостійної діяльності студентів з опорою на гуманістичну парадигму освіти логічним було звернення до компетентнісного підходу, адже, на наш погляд, компетентність є найважливішим показником професіоналізму. У наш час запропоновано багато визначень поняття «компетентність» [4; 6; 7]. Ми ж звернули увагу на ті ознаки, що є спільними для всіх визначень, адже вони визначають глибинну сутність цього феномена. Так, зокрема, компетентність:

а) це передусім особистісна характеристика, а тому особистість того, хто навчається, є системоутворюючим компонентом навчального процесу, а також головним його суб'єктом, тобто людина є творцем власної компетентності;

б) фундамент поняття формує знання: широке, глибоке, максимально усвідомлене, особистісно прийняте (суб'єктивне), дієве (активне), готове до практичного використання як у стандартних, так і у видозмінених ситуаціях;

в) це максимальна інтеграція життєвих, навчальних, професійних стилів, що програмуються як структурою пізнавальної діяльності особистості, так і змістовим навантаженням.

У той же час є сенс уточнення взаємозв'язку понять «компетентність» і «готовність». На думку Р. Гуревича [4], готовність – це внутрішній стан (здатність) особистості, що є ознакою професійної кваліфікації, а також результатам цілеспрямованої підготовки.

Так, «готовність як складне психологічне утворення, крім необхідних знань, умінь та навичок, містить у собі не лише адекватні вимоги до професійної діяльності, якостей особистості та її властивостей, а й пізнавальні (розуміння професійних завдань, оцінка їхньої значущості і т. ін.), мотиваційні (інтерес до професії, намагання досягти успіху і т. ін.) і вольові (подолання сумнівів, уміння мобілізувати свої сили і т. ін.) компоненти, і таким чином, включає в себе когнітивну, операційну й аксіологічну складові» [4, с. 224].

Ми поділяємо точку зору дослідника про наявність деякого збігу понять компетентності та готовності та визначаємо компетентність як вищий ступінь готовності до певного виду діяльності. Для більш глибокого розуміння інноваційної сутності компетентнісного підходу в організації самоосвітньої діяльності нами здійснено [2, с. 85] порівняльний аналіз його сутності з традиційним («знанневим») підходом до суб'єктів навчального процесу (табл. 1).

**Порівняльна характеристика
«знаннєвого» та компетентнісного підходів**

Ознака порівняння	Традиційний («знаннєвий») підхід	Компетентнісний підхід
Мета навчання	Формування всебічно розвиненої особистості	Формування компетентної особистості, здатної конструктивно реалізувати власний творчий потенціал
Зміст навчання	Зміст навчання формується «від мети»	Зміст навчання враховує результати попереднього навчання, набутий особистістю досвід, наявність особистісної мети навчання
Особливість навчального процесу	Мета і завдання навчання визначаються викладачем. Повідомлення інформації викладачем, її сприймання та відтворення студентом	Інтеграція ціннісної, мотиваційної, діяльнісної, «знаннєвої» складових навчання. Проектування навчальних, професійних і життєвих ситуацій для формування предметних і ключових компетентностей
Основні результати навчання	Цінності, знання, вміння, навички	Суб'єктність навчальної діяльності, цінності, знання, уміння, навички, способи діяльності, ставлення до навколишньої дійсності
Позиція особистості в навчальному процесі	«Знаю»	«Знаю і дію»

Як бачимо, основною відмінністю «знаннєвого» та компетентнісного підходів є трансформація навчального пізнання від «знання» до «дії», від «знаю» до «дію», що передбачає реалізацію особистісно-діяльнісного підходу. В організації самостійної роботи студентів цей підхід окреслює позицію, згідно з якою навчання є дієвим та ефективним тільки тоді, коли особистість активно

залучається до різноманітних видів діяльності й набуває власного досвіду цієї діяльності, що забезпечує творче використання набутих знань на практиці. Саме перехід від знань до дій має наповнювати самоосвітню діяльність студента глибоким особистісним значенням. У межах особистісно-діяльнісного підходу викладач може пропонувати студентам різні види самостійної роботи та для забезпечення її ефективності використовувати різні види контролю (табл. 2).

Таблиця 2

**Можливі види самостійної роботи суб'єктів навчання
та рекомендовані форми її контролю**

Види та форми самостійної роботи студентів	Форми контролю за самостійною роботою студентів
<i>I. Підготовка до поточних аудиторних занять</i>	
1.1. Вивчення обов'язкової та додаткової літератури, текстів лекцій тощо	1.1. Оцінювання участі в різних видах аудиторних занять
1.2. Виконання індивідуальних домашніх завдань	1.2. Перевірка правильності виконання завдань
1.3. Підготовка до семінарських (практичних, лабораторних) занять	1.3. Оцінювання участі в семінарських (практичних, лабораторних) заняттях
1.4. Підготовка до контрольних робіт та інших форм поточного контролю	1.4. Оцінювання контрольної роботи, індивідуальна співбесіда
<i>II. Пошуково-аналітична робота</i>	
2.1. Пошук (підбір) та огляд літературних джерел за заданою проблематикою	2.1. Обговорення підготовлених матеріалів під час аудиторних занять та індивідуальних співбесід
2.2. Написання реферату (есе) за заданою проблематикою	2.2. Обговорення (захист) матеріалів реферату(есе) під час аудиторних занять та індивідуальних співбесід
2.3. Аналіз наукової публікації	2.3. Обговорення результатів проведеної роботи під час аудиторних занять та індивідуальних співбесід

Продовження таблиці 2

2.4. Аналіз конкретної педагогічної ситуації та підготовка аналітичної записки (Case study)	2.4. Обговорення підготовлених матеріалів, участь у діловій грі
2.5. Практикум з навчальної дисципліни з використанням програмного забезпечення	2.5. Перевірка правильності виконання завдань
2.6. Підготовка опорного конспекту, підготовка Інтелект-карти	2.6. Обговорення результатів роботи
2.7. Написання дипломної (магістерської) роботи	2.7. Захист дипломної (магістерської) роботи
<i>III. Наукова робота</i>	
3.1. Участь у наукових студентських конференціях і семінарах	3.1. Доповіді на наукових студентських конференціях і семінарах
3.2. Підготовка наукових публікацій	3.2. Обговорення з викладачем підготовлених матеріалів, подання до друку
3.3. Виконання завдань у межах дослідницьких проектів кафедри (факультету)	3.3. Використання матеріалів у звіті з науково-дослідної роботи
<i>IV. Стажування, практика або психолого-педагогічний тренінг</i>	
4. Педагогічна практика або психолого-педагогічний тренінг	4. Звіт та оцінювання результатів практики або оцінювання участі в тренінгу

Потреба переорієнтації навчального процесу на врахування індивідуально-психологічних особливостей студента в організації самостійної роботи визначається змістом особистісно-орієнтованої освіти, позитивний досвід якої накопичено у ВНЗ зарубіжних країн. Так, наприклад, у педагогічних коледжах США досить ефективно організована самостійна позааудиторна робота студентів, яка визначається як елемент персоналізованого навчання [10]. Викладачами коледжів СРС розглядається як обов'язковий

інструмент розвитку у вихованців критичного мислення, вміння імпровізувати, здатності творчо самостійно вирішувати проблеми, що можуть постати в їхній майбутній фаховій діяльності. Збільшення в навчальних планах частки елективних (вибіркових) курсів, реалізація дидактичних можливостей керованої факультативності з її гнучкістю та мобільністю забезпечує легку модернізацію програм як для аудиторної, так і для позааудиторної навчальної роботи. Такий особистісно-орієнтований підхід дозволяє приділяти більше уваги поліпшенню успіхів студентів, які з якихось причин не в змозі засвоїти програму в звичайному темпі. Викладачами для кожного студента добираються відповідні форми і методи самостійного навчання, різноманітні програми – «незалежні», «професійно спрямовані», «збагачені», «прискорені» з рекомендаціями використання великої кількості різних підручників, посібників, додаткової літератури [10].

Спираючись на американський та накопичений власний досвід, визначимо основні вимоги до особистісно-орієнтованого навчання, що мають сприяти успішності СРС, а саме:

- необхідність діагностичного супроводу, який передбачає систематичне оцінювання та самооцінювання навчальних досягнень студентів, набутих у процесі самостійної роботи;

- забезпечення гуманізації навчальної взаємодії в системах: «викладач ↔ студент», «студент ↔ студент», їх співпраця та співтворчість;

- стимулювання особистих потреб студентів у самоосвіті;

- педагогічна підтримка студентів на всіх етапах самостійної роботи;

- забезпечення позитивної мотивації студентів до успіху.

У процесі побудови нової системи організації та управління самостійною роботою студентів ДВНЗ «Криворізький національний університет» та ДВНЗ «Херсонський державний аграрний університет» ми спиралися також на ідеї педагогічної акмеології, яка розглядає професійну зрілість як здібність до самовдосконалення засобами самоосвіти, самореалізації, самоконтролю та корекції власної діяльності, як постійний рух до «Акме» – вершини професійної майстерності [9]. Акмеологічний підхід до студента в його самоосвітній діяльності спрямований насамперед на усвідомлення вихованцем усього комплексу проблем концепції

«навчання протягом усього життя», визначення її значення для саморозвитку власної особистості та управління в майбутньому самостійною роботою учнів, усвідомлення сутності й акмеологічних можливостей методів самоспостереження, самопізнання, самооцінки, самоаналізу та рефлексії. Це має допомогти студентам визначити пріоритети самоосвіти, конкретизувати власне професійно-педагогічне кредо, проектувати індивідуальну траєкторію «сходження» до власної «Акме», й у такий спосіб удосконалити професійну підготовку в цілому і якість самоосвітньої діяльності зокрема.

У руслі ресурсного підходу, який передбачає забезпечення умов для найефективнішого використання й найповнішого розвитку внутрішніх і зовнішніх ресурсів кожного студента [3], нами було здійснено пошук підвищення ефективності управління самостійною роботою студентів завдяки оптимізації поєднання функцій традиційно використовуваних засобів навчання та дидактичних засобів нового покоління. Їх класифікацію подано в таблиці 3.

Таблиця 3

Дидактичні засоби за способом подання інформації

Типи дидактичних засобів	Види дидактичних засобів
1	2
Друковані матеріали	Таблиці, опорні конспекти та схеми, картки для індивідуальної роботи, мапи настінні, атласи, ілюстрації, картини
Натуральні об'єкти	Гербарії, колекції, натуральні предмети, фізичне обладнання
Моделі, муляжі, макети	Площинні, об'ємні. Зображення природних об'єктів, процесів
Технічні засоби навчання (ТЗН)	Анімаційні зображення, відеофрагменти, звуковий супровід відео- й анімаційних зображень, мобільна телефонія
Комп'ютерні засоби навчання (комп'ютерно-опосередковане спілкування)	1. інтернет-оглядачі, електронна пошта; 2. чати, форуми (у т.ч. університету, кафедри); 3. онлайн-конференції, консультації, вебінари; 4. пошукові системи; 5. дистанційні платформи;

1	2
	6. електронні підручники, посібники, НМКД; 7. віртуальні лабораторії; 8. навчальні програми; 9. діагностико-контролюючі програми; 10. програмно-технологічний комплекс Smart-board; 11. MS Office; 12. гіпертекстові та мультимедійні технології; 13. технології обробки даних, презентації 14. напрацьованої інформації; 15. перекладачі та сервісні програми.

Звернення до реалізації рефлексивного підходу в організації СРС обумовлюється тим чинником, що рефлексивна експлікація різноманітних труднощів у навчанні і праці слугує конструктивним фактором саморозвитку особистості в проблемно-конфліктній ситуації самодіагностики і самовизначення на різних стадіях професійної освіти та самоосвіти [5, с. 39; 11].

Важливим результатом реалізації рефлексивного підходу є формування в студентів такої особистісно-професійної якості, як автономність. Автономність розглядається як здібність студента самостійно керувати процесом навчально-пізнавальної діяльності, виявляючи при цьому цілеспрямованість, розвинутий самоконтроль, впевненість у собі, схильність до самостійного прийняття рішень, що дуже важливо для формування конкурентоспроможності та мобільності фахівця з вищою освітою в умовах сучасної економічно-соціальної ситуації.

З огляду на викладене вище, зазначимо, що побудова системи самоосвітньої діяльності суб'єктів навчання на засадах окреслених методико-праксіологічних підходів апробується під час вивчення математичних дисциплін у ДВНЗ «Криворізький національний університет», природничо-математичних дисциплін у Криворізькому державному педагогічному університеті та при вивченні курсу «Превентивна педагогіка» в КВНЗ «Херсонська академія неперервної освіти». Аналіз та узагальнення отриманих експериментальних даних дозволяє окреслити напрями подальших наукових пошуків, які ми вбачаємо в упровадженні розробленої науково-методичної системи

організації та управління СРС у процес вивчення більш широкого кола наукових дисциплін, її комплексну оцінку з урахуванням особливостей модульно-рейтингової технології навчання, модернізацію пропонованих методико-практикологічних підходів організації самоосвітньої діяльності в практиці післядипломної освіти.

Література

1. Національна стратегія розвитку освіти в Україні на період до 2021 року // Урядовий кур'єр. – 2013. – № 117. – С. 11–13. **2. Бугра А. В.** Дидактичні засади індивідуалізації самостійної навчальної діяльності з математичних дисциплін студентів вищих технічних навчальних закладів : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.09 / Бугра Аліна Вікторівна. – Тернопіль, 2016. – 298 с. **3. Губа Н. В.** Концептуальні підходи до формування управлінської культури / Н. В. Губа // Педагогіка і психологія. – 2008. – № 2 (59). – С. 100–110. **4. Гуревич Р. С.** Готовність до застосування інформаційно-телекомунікаційних технологій у педагогічній діяльності як основа компетентності учителя / Р. С. Гуревич // Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету ім. М. Коцюбинського, 2006. – № 16. – С. 222–225. – (Серія : Педагогіка і психологія). **5. Давыдова Г.** Рефлексивные технологии психолого-педагогического сопровождения в дополнительном образовании / Г. Давыдова, И. Семенов // Післядипломна освіта в Україні. – 2009. – № 2. – С. 39–43. **6. Кічук Н. В.** Компетентність саморозвитку майбутнього фахівця : особистісно-орієнтовані технології у вищій школі / Н. В. Кічук // Науковий вісник Миколаївського державного університету. Педагогічні науки : зб. наук. праць. – 2006. – Вип. 12. – Т. 1. – С. 80–87. **7. Ключові** компетентності для навчання протягом життя – Європейська довідкова рамка / Затверджена рекомендацією Європейського парламенту та Європейської ради про ключові компетентності для навчання протягом життя (2006/962/ЄС) // О. Я. Савченко. Дидактика початкової освіти : [підручник]. – Київ : Грамота, 2012. – С. 461–470. **8. Малихін О. В.** Організація самостійної навчальної діяльності студентів вищих педагогічних навчальних закладів : теоретико-методологічний аспект : [монографія] / О. В. Малихін. – Кривий Ріг : Видавничий дім, 2009. – 307 с. **9. Рахимов А. З.** Педагогическая акмеология : наука о закономерностях достижения профессиональной вершины / А. З. Рахимов. – Уфа : Баш. ГПУ, 1999. – 246 с. **10. Сулим І. Ф.** Методологічні засади організації самостійної роботи студентів педагогічних коледжів США / І. Ф. Сулим // Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету ім. М. Коцюбинського : зб. наук. праць. – 2005. – № 15. – С. 116–119. – (Серія : Педагогіка і психологія).

11. Шарко В. Д. Рефлексивний підхід до організації навчання як умова саморозвитку вчителя в умовах неперервної освіти / В. Д. Шарко // Метода : зб. наук. праць. – Херсон, 2007. – С. 32–40.

SUMMARY

Bugra A., Konoval O., Turkot T. Methodic-praxeological approaches to the organization of self-educational activity of the subjects of education in the system of higher and postgraduate establishments.

The article reveals the analysis of the content of methodic-praxeological approaches (competency building approach, activity-based approach, person-centered, acmeological, resource-based and reflective) to the organization of self-educational activity of the subjects of education and proves the necessity of their implementation in the modern educational-information system of the higher educational establishment and of postgraduate establishments. Comparative analysis of its basic nature with traditional approach was done for deeper understanding of innovative entity of competence-based approach. According to activity-based approach different ways of independent work for students and different ways of control the providing of its productivity were proposed. There were set basic requirements to student-centered education that have to contribute to the success of students' independent work. In the resource approach that foresees the providing of conditions for the most effective use and the fullest development of inner and outer resources of each student, the search of improving the effectiveness of management of students' independent work was carried out. It was done due to the optimization of the combination of functions traditionally used learning tools and didactic means of new generation. It is pointed that the important result of realization of reflective approach is the formation students' personal and professional quality such as autonomy. Analysis and synthesis of received experimental data allowed to outline directions of further scientific researches: introduction of the developed scientific-methodical system of organization and managing of students' independent work in the process of studying much more scientific disciplines, its complex assessment taking into consideration the features of module-rating technology of education, the upgrade of suggested methodic-praxeological approaches of organization of self-educational activity in the practice of postgraduate education.

Key words: higher education, competence-based approach, student-active approach, personally oriented approach, postgraduate education, resource-based approach, reflective approach, management, organization.